

УДК 398.33: 264-94(477)
DOI 10.15407/nz2019.02.293

СВЯТО СЕМЕНА: НАРОДНА РЕЛІГІЙНІСТЬ У ТРАДИЦІЙНІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ НА ТЛІ ПЕРЕДУМОВ ПЕРЕДРІЗДВЯНО-НОВОРІЧНОГО ПЕРІОДУ

Володимир ДЯКІВ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-4364>
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна
e-mail: V. Dyakiv@nas.gov.ua

У зимовому циклі традиційної календарної обрядовості найкраще збереглися дохристиянські традиції і звичаї, що дає змогу простежити процес трансформації їх до сьогодення. Цим, властиво, і зумовлена **актуальність** статті. Її **метою** є виокремити характерні для традиційного ранньозимового періоду народно-релігійні уявлення і вірування, окреслити традиційну основу та інноваційні зміни, специфіку розвитку сюжетно-змістових та структурних складових, елементів і деталей.

Об'єктом дослідження є народні календарні обряди українців, пов'язані зі святом Семена, зокрема традиційна календарна обрядовість українців на тлі передумов передріздвяно-новорічного періоду. **Предметом** дослідження є конкретні прояви народної християнської релігійності в цій обрядовості.

Територіально і хронологічно в статті зосереджується увага на охопленні етнографічних регіонів України у період першої половини XIX — початку XXI століття.

У статті використовуються в основному порівняльно-типологічний та історично-культурологічний **методи**, а також елементи структурно-типологічного, географічного та інших методів етнологічної науки.

На основі архівних та польових **джерел**, а також наукової літератури, на прикладі свята Семена проаналізовано розвиток своєрідної народної релігійності у традиційній календарній обрядовості українців на тлі передумов передріздвяно-новорічного періоду.

Ключові слова: народна релігійність, свято Семена, календарна обрядовість, традиція, вірування, функціонування.

Volodymyr DYAKIV
c. filol. s., Senior Researcher
at the Ethnology Institute
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine
E-mail: V. Dyakiv@nas.gov.ua

FEAST OF SAINT SIMEON: FOLK RELIGIOSITY IN TRADITIONAL CALENDAR RITUALISM OF UKRAINIANS AGAINST THE BACKGROUND OF PRE-NEW YEAR AND PRE-CHRISTMAS PERIOD

Introduction. The pre-Christian traditions and customs associated with the winter cycle of traditional calendar ritualism have been best preserved allowing us to trace the process of their transformation up to now.

Problem Statement. We will try to analyze the background of pre-New Year and pre-Christmas period, a sort of its prelude, the beginnings of which is traced, according to our observation, from the autumn feast of St. Simeon. Thus, using this feast as an example, we will analyze the development of peculiar folk religiosity in traditional calendar ritualism of Ukrainians against the background of pre-New Year and pre-Christmas period.

Purpose. The objective of this work is to distinguish folk and religious beliefs specific to the traditional early winter period (beginning of a new economic year etc.) and define a traditional basis and innovative changes as well as peculiarity of the development of narrative and structural components, elements and details.

Methods. The article relies mainly on comparative-typological and historical-cultural approaches as well as elements of structural-typological and geographical methods of ethnology and folklore studies.

Results. A specific development of peculiar folk religiosity in traditional calendar ritualism of Ukrainians is observed against the background of pre-New Year and pre-Christmas period starting from the St. Simeon's feast. This opinion is supported by folk and religious beliefs specific to the traditional early winter period, in particular, the ones related to weather or other lore for the next harvest year, prediction (prophesying) of prosperity or bad harvest.

Conclusion. A peculiar development of certain folk and religious components can be distinctly traced in traditional folk and religious beliefs of Ukrainians typical of the early winter period. Later, Christianity left its mark on these beliefs. Christian beliefs were combined with the previous ones, having enhanced and complemented them with their characters, themes and plots. These folk and religious beliefs have been preserved in the spiritual traditional culture of Ukrainians for the most part quite fragmentarily, obviously, under a pernicious influence of political circumstances of warlike and atheistic nature in the 20th century and, perhaps, have been also influenced by an inter-generational transmission and globalization phenomenon in general that can be observed up to now.

Keywords: folk religiosity, feast of saint Simeon, calendar rituality, tradition, beliefs, functioning.

Вступ. У зимовому циклі традиційної календарної обрядовості найкраще збереглися дохристиянські традиції і звичаї, що дає змогу простежити процес трансформації їх до сьогодення. Як показують дослідження, закінчення осінньої пори року та початок зимової збігається із завершенням старого господарського року і водночас початком нового в традиційній календарній обрядовості українців, припадає на передріздвяно-новорічний ранньозимовий часовий період у народному календарі.

Характерні для такого часового зрізу (початку нового господарського року) народно-релігійні уявлення і вірування у пов'язаності з віщуваннями сприятливості чи несприятливості наступного господарського року простежуємо вже у прикметах, звичаях та обрядах, які приурочені до свят, що передують ранньозимовому періоду, зокрема припадають ще на попередній, осінній час. Така думка прочитується вже у працях наших попередників — істориків, етнографів, філологів, фольклористів, відомих учених, дослідників, краєзнавців, культурно-громадських діячів, що більшою чи меншою мірою є дотичними до окресленої теми. Зокрема, Антонія Петрушевича [1], Миколи Сумцова [2], Івана Франка [3], Михайла Зубрицького [4], Володимира Шухевича [5], Митрофана Дикарева [6], Михайла Грушевського [7—8], Ксенофонта Сосенка [9], Леоніда Білецького [10], Остапа Воропая [11], Євгена Онацького [12], Степана Килимника [13], Олександра Курочкіна [14], Валерія Войтовича [15], Корнелія Кутельмаха [16], Романа Кирчіва [17] та інших [18—26], у тому числі й закордонних [27—37]. Підтверджують таку думку і результати польових досліджень попередників (які зберігаються в архівах) [38—41], а також — результати наших польових досліджень¹. Невипадково, наприклад, місцеві старожили Покуття та Бойківщини впевнено зазначають: «У вересні, жовтні готувалися до зими, з 14 жовтня — з Покрови — початок зими»², «На Покрови — початок зими»³,

¹ Домашній архів автора.

² Зап. 10 липня 2018 р. у с. Плав'я Сколівського р-ну Львівської обл. від Улича Олекси Марковича, 1940 р. н., Улич Анни Іванівни, 1947 р. н. та Арендача Михайла Богдановича, 1983 р. н., освіта вища, вчитель історії.

³ Зап. 17 липня 2016 р. у с. Стрільче Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Капріяна Дмитра Миколайовича, 1924 р. н., місцевий, освіта 2 класи, колгоспник.

«Зима починається від Покрови»⁴, «Зима від Покровів, до Покровів старалися все вибрати з поля»⁵, тоді як інші, молодші інформатори з цього приводу стверджують: «На Введення — початок зими»⁶, «На Введення»⁷, «Початок зими на Введення. По Михайлі — до зими. Бувало, що на Михайла падав сніг. На Михайла — початок зими. Михайло їде на білім кони, вже зима»⁸ тощо.

Отож, наукова доцільність пропонованої праці зумовлена як потребою продовжити студії над проблемою пов'язаності української етнокультурної традиції з релігійним (власне християнсько-релігійним) світоглядом народу, так і необхідністю докладно дослідити, реконструювати форми народної релігійності та ввести в науковий обіг сучасної етнології та фольклористики тексти календарної обрядовості, в яких відображено прояви народної християнської релігійності українців. В цьому головним чином і полягає *актуальність* і новизна даного дослідження.

Метою статті є спроба проаналізувати передумови передріздвяно-новорічного періоду, своєрідну прелюдію його, початки якої простежуються, за нашими спостереженнями, уже від осіннього свята Семена. Тобто на прикладі цього свята спробувати проаналізувати розвиток своєрідної народної релігійності у традиційній календарній обрядовості українців на тлі передумов передріздвяно-новорічного періоду. Зокрема, як уже на осіннє свято Семена виразно простежуються характерні для традиційного ранньозимового періоду (початку нового господар-

⁴ Зап. 13 липня 2018 р. у с. Тухля Сколівського р-ну Львівської обл. від Нагмк (дів. Глюдз) Федусі Степанівни, 1930 р. н., освіта 4 класи, колгоспниця.

⁵ Зап. 15 липня 2018 р. у с. Верхня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. від Стасіва Василя Григоровича, 1935 р. н. (місцевий), освіта середня, колгоспник.

⁶ Зап. 14 липня 2016 р. у с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Марчука Миколи Петровича, 1930 р. н., с. Тороговиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., освіта 2 класи, колгоспник, у с. Глушків з 1950-х рр.

⁷ Зап. 15 липня 2016 р. у с. Острівцеь Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Синюка Івана Дмитровича, 1932 р. н., місцевий, освіта вища, директор школи.

⁸ Зап. 22 липня 2016 р. у с. Михальче Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Драбик (дівоче — Боднар) Марії Антонівни, 1937 р. н., місцева, освіта середня, колгоспниця.

ського року тощо) народно-релігійні уявлення і вірування. Спробуємо виокремити їх, окреслити традиційну основу та інноваційні зміни, специфіку розвитку сюжетно-змістових та структурних складових елементів і деталей.

Об'єктом дослідження є народні календарні обряди українців, пов'язані зі святом Семена, властиво традиційна календарна обрядовість українців на тлі передумов передріздвяно-новорічного періоду. А предметом дослідження є конкретні прояви народної християнської релігійності в цій обрядовості. Елементи християнської релігійності є головним предметом дослідження, водночас особлива увага звертається на ті складові релігійності, які мають генетичне коріння з дохристиянськими віруваннями.

Територіально і хронологічно зосереджуємо увагу на охопленні етнографічних регіонів України у період першої половини ХІХ — початку ХХІ століття.

У праці використовуються в основному порівняльно-типологічний та історично-культурологічний методи, а також елементи структурно-типологічного, географічного та інших методів етнологічної науки.

Основою роботи стали низка архівних та польових джерел, а також наукова література, що більшою чи меншою мірою дотична до окресленої теми. Опрацювання зазначеної джерельної бази дало змогу на прикладі свята Семена проаналізувати розвиток своєрідної народної релігійності у традиційній календарній обрядовості українців на тлі передумов передріздвяно-новорічного періоду. Простежено характерні для традиційного ранньозимового періоду народно-релігійні уявлення і вірування, виокремлено їх, окреслено традиційну основу та інноваційні зміни, специфіку розвитку сюжетно-змістових та структурних складових елементів і деталей.

Основна частина. Уже відомий український вчений Михайло Грушевський у першому томі своєї «Історії української літератури: в 6 т. 9 кн.» (Київ, 1993, 392 с., за виданням: Київ; Львів, 1923, 360 с.) зазначав свого часу про потребу дослідження цього особливого періоду в народному календарі: «Було б зате бажано більше приглянутись обрядам, які збираються, напр., на останніх днях серпня і початку вересня. Символіка «Головосік» вся зв'язана з християнською легендою. Ворожіння на Семена, можливо, залежать від початку церковного року.

Чи так само і звичай — одмічений одною запискою (не українською, здається): справляти на Семена пострижини і сажати хлопців на коня? Мабуть, не все залежить від цих пізніших впливів нового року» [7, с. 225. Про «пострижини» та «сажання хлопців на коня» див. також: 1, с. 69; 11, с. 160; 13, с. 162—167; 12, с. 1715].

Історик, філолог, дослідник історії Галичини, священник, який належав до москвофільського напрямку, Антоній Петрушевич у своїй праці «Общерусский дневник церковных, народных, семейных праздников и хозяйственных занятий, примет и гаданий» (Львов, 1866, 100 с.) подає відомості про прикмети на **свято Семена (1 вересня за старим стилем, 14 вересня за новим стилем)**: «Багато павутиння на бабине літо, до ясної осені і холодної зими (Тут і далі переклад цитувань цієї праці з російської мови наш. — В. Д.)» (у росіян) [1, с. 69].

Відомий український вчений Володимир Шухевич у четвертій частині своєї праці «Гуцульщина» на сторінках сьомого тому (за редакцією Хведора Вовка) «Материялів до українсько-руської етнології» (Львів, 1904) також наводить характерні для періоду завершення старого і початку нового господарського року погодні передбачення на Семена: «Як в тот день погода, буде красний хліб» [5, с. 266].

І український фольклорист, етнограф, мовознавець, дійсний член НТШ Митрофан Дикарив у праці «Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волости) у Вороніжщині (Записано від Наталі Дикаревої, Петра Короля, Гальки Мироненкової, Гальки Михайленкової, Віри і Петра Тарасевських і др.)», яка побачила світ уже після смерті автора у 1905 р. на сторінках шостого тому «Материялів до українсько-руської етнології» (за редакцією Хведора Вовка) наводить серед інших етнографічно-фольклорних матеріалів і такі, в яких прочитується завершення старого і початок нового господарського року, зими: «Відкиль вітер на Семена, відтіль буде до самого Нового году» [6, с. 139].

Стосовно ж **Семенівського тижня** («Семинская Неделя»), з **1 вересня (14 вересня за н. с.) по 8 вересня (21 вересня за н. с.)** Антоній Петрушевич зафіксував наступну інформацію в українців Карпат («Карпато-руссовь»): «В українців Карпат є леген-

да, що бабин мороз заморозив на полонинах (горах) бабу чародійку» [1, с. 70].

На цьому останньому прикладі спостерігаємо цікавий синкретизм народно-релігійних вірувань та уявлень: бабин мороз — можливо, від «бабиного літа», яке припадає на той час, чи, водночас, характеризує ранні приморозки — незначні, легкі, «бабині», але такі, які вже, часом, здатні заморозити людину («бабу»), чи не в знак покарання за гріхи (оскільки це не просто «баба», а «чародійка», а чародійство, як відомо, належить до найбільших гріхів, згідно християнського віровчення, та й у традиційному українському побуті викликає осуд).

Є підстави вважати, що такі і подібні вірування та уявлення на Семена, які своєрідно розвинулися пізніше, у різдвяно-новорічний період, взаємопов'язані з тим, що свято Семена було, за словами Антонія Петрушевича, початком нового року, який святкувався церквою: «Начало года новага, церковью праздуемаго и тоже начало индикта» [1, с. 69]. Таку думку підтверджують і наші польові матеріали, наприклад: «На Семена, 14 вересня — Новий рік церковний»⁹.

Суголосні відомості про початок року в давнину на свято Семена збереглися і серед етнографічних матеріалів з Гуцульщини українського громадсько-політичного діяча, етнографа і письменника Петра Шекерика-Дониківа. Тут, зокрема, простежується і пов'язаність цього свята Семена з багатьма ворожіннями і віруваннями на наступний рік тощо: «Семена Стовпника, 14.IX — с'єто церковне, давний — старовіцкый Новий Рік, из ним изв'єзано багато ворожін и вірувань про погоду на цілий рік. Семена Стовпника звут так само днем Бабского Літа, кажут: «Ике Бабске Літо, така буде осінь того року»» [42, с. 57—58].

Своєрідно узагальнюючу інформацію з Буковини, яка підтверджує думку про пов'язаність народних прикмет з початком року саме на свято Семена у вересні, подає український дослідник і громадський діяч Євген Онацький у другій книзі другого тому «Літери В—Г» «Української Малої Енцикло-

педії. У 8 томах і 16 книгах» (Буенос-Айрес [Аргентина], 1958, 182 с.): «З цим днем в'язалися й деякі прикмети. На Буковині казали: «Який Семен покаже, такий буде рік». Ця прикмета — відгук давніх часів, коли рік починався з 1-го вересня» [12].

Сучасні російські вчені Т.А. Агапкіна і О.В. Белова у своїй статті «Семенів день» також зазначають про це свято осіннього Семена як початок нового року: «На Русі з середини XIV ст. і аж до 1700 р. — перший день Нового року, до котрого було приурочено багато ініціальних обрядів (Тут і далі переклад цитувань цієї праці з російської мови наш. — В. Д.)» [37, с. 610].

Підтвердження думки про свято осіннього Семена як початок нового року прочитується і в одній із його назв у болгар: «Нова година» [37, с. 610], тобто — новий час, нова пора в році, зрештою, новий рік. З цим пов'язано, очевидно, й побутування звичаю полазництва у деяких болгарських регіонах у це свято та інші, пов'язані з цим звичаєм: нічого в цей день не зичити, щоб «урожай не пішов з дому» тощо [37, с. 611].

Відомий український вчений Микола Сумцов у своїй статті «Женитьба свѣчки» (властиво, 188 частина його фундаментальної праці «Культурные переживания», яка публікувалася у 1889—1890 рр. на сторінках київського щомісячного історичного журналу «Киевская Старина») детально розглядає цікавий звичай на Семена — весілля свічки [2]¹⁰.

Прикметно, що пізніше це питання розглядав уже на білоруському матеріалі білоруський етнограф, краєзнавець і фольклорист Володимир Добровольський у статті «Значеніе народного праздника «Свѣчи»», яка побачила світ у 47 томі за 1901 рік журналу «Этнографическое Обозрѣніе» [27].

І Михайло Грушевський згадує це питання з відповідними покликаннями на праці М.Ф. Сумцова та В.М. Добровольського у вказаному першому томі своєї «Історії української літератури: В 6 т. 9 кн.»: «Характеристичне базарне київське свято в ніч по Семені «весілля свічки», або «свято свічки», з лялькою на подобу людську, толковано як історич-

⁹ Зап. 14 липня 2016 р. у с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Марчука Миколи Петровича, 1930 р. н., с. Торговиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., освіта 2 класи, колгоспник, у с. Глушків з 1950-х рр.

¹⁰ Пор. також про київський звичай «одружувати Семена»: «Збирається сім'я, на столі ставлять порожній гарбуз, на якому вирізано очі, рот, ніс; крізь ці отвори проходить світло від свічки, що стоїть під гарбузом, і починається святкування» [1, с. 69].

ний новотвір. Але воно являється останком широко розповсюдженого «святкування свічки», що на Білорусі затрималось далеко твердше і **повторюється кілька разів протягом зимового сезону** (Виділення наше. — В. Д.)» [7, с. 225].

Український археолог і музейник, одна з перших жінок-археологів, член Археологічної секції Українського Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка Валерія Козловська у статті «Сторінка з обсягу культів. Свячений дуб Слов'ян-поган», яка була опублікована у науковому щорічнику за редакцією Катерини Грушевської «Первісне громадянство та його пережитки на Україні» (1928, вип. 1), опираючись на згадану працю М.Ф. Сумцова та деякі інші дослідження, згадує про залишки культу дерев, який у «досить чистій формі своїй зберігався в нас на Україні ще у ХІХ ст.» і «більш-менш виразно виявився» у «святкуванні Семена» та «святі одруження свічки» [19, с. 103].

Відомий етнограф і фольклорист Олекса Степовий (псевдонім Олекси Воропая) у четвертій частині «Осінь» другого тому «Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис» (Мюнхен: Українське видавництво, 1958, 290 с.) зазначає з приводу цього весілля свічки: «В ніч проти «Семена» було колись ще базарне київське свято — «Весілля свічки», або «Свято свічки» з лялькою на людську подобу. Це був своєрідний карнавал вогнів на київських базарах» [11, с. 160].

Євген Онацький у згаданому дослідженні зазначає стосовно цього питання з відповідними покликаннями на вказані праці М.Ф. Сумцова та В.Є. Козловської: «Із цим днем в'язалося також одруження свічки. Проф. М. Сумцов описав це свято, як воно відбувалося на київських базарах в 1884 р. Над вечір, коли закінчували торгівлю, всі перекупки та купці, що продавали овочі, з'єднувалися ніби в одну сім'ю (на кожному базарі окремо), прибирали ялинку овочами та різнокольоровими папірцями; подекуди робили круги й опудало зі стирок та сіна. Приносили питво й страви і всю ніч гуляли навкруги прибраного деревця та співали відповідних пісень.

По інших містах прибирали так березку, або сосну, або вишню, наліплювали свічки, овочі, бенкетували навкруги. В цьому звичаю дехто вбачає пережиток культу дерев» [12].

Прикметно, що це питання більшою чи меншою мірою привертало увагу й інших дослідників і вчених, до сьогодення включно. Зокрема український історик, етнограф, педагог Степан Килимник у п'ятому томі «Осінній цикл» своєї п'ятитомної праці «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні» (Вінніпег; Торонто, 1963, 288 с.) відводить цьому питанню окремий розділ «Весілля свічки — свято свічки» [13, с. 168—170]. Тут, щоправда, автор майже зовсім не подає ні джерел, ні літератури, крім праці М. Грушевського «З історії релігійної думки на Україні» (Львів, 1925, с. 14—15), хоча зі змісту видно, що принаймні деякі з попередніх праць на цю тему автором були відомі (на це наштотує наведена вже інформація про збереженість цього обряду в білорусів, побутування його укінці ХІХ ст. на київських базарах тощо). Водночас привертає увагу своєрідний підсумок, в якому С.І. Килимник, крім іншого, зазначає: «Про свято свічки є чимало літератури й це нам зрозуміло, але про весілля свічки — знаємо дуже мало. Припускаємо, що образ свічки антропоморфізований; а коли в гуцулів є свято печі, що видають її заміж і справляють весілля, то напевно, що й близьке до цього «весілля свічки»» [13, с. 170]. На цю працю С.І. Килимника (окрім ще, мабуть, деяких польових матеріалів), як видно з контексту, опирається і сучасний дослідник О.Г. Кожолянко, поверхово торкаючись питання «весілля свічки» у своїй статті «Вересневі народні свята на Буковині» [43]. Водночас своєрідно продовжує і детально розпрацьовує думку С.І. Килимника сучасний вчений Р.Б. Радович у фаховій аналітичній статті «Поліський «Посвіт» (Технологічний і культурно-генетичний аспекти)» [44], опираючись при цьому на відповідну наукову літературу з цього питання та власні польові матеріали [44, с. 812—813].

На підставі зазначеного можна припустити, що елементи традиційного осіннього (на Семена) обряду «весілля свічки», широко розповсюдженого в українців (та інших слов'янських, і, очевидно, не лише слов'янських народів) у давнину, порівняно краще збереглися у білорусів і неодноразово повторюються упродовж зимового періоду.

Володимир Шухевич у своєму названому уже дослідженні фіксує інше цікаве вірування, пов'язане зі святом Семена: «Симеона Стовпника. На Симеона

Стовпника 1/IX (14/IX) зсилає Бог того святаго на землю з гелеткою (судина $\frac{1}{4}$ кірця), аби у ню збирав воробці. Як назбирає повну і зчеркне через верх, то тоті зчеркнені летять у світ, а решту збирає святий з собою. Аби проте жйирва — воробці, не збиткувала, треба тот день святакувати, аби Бог зслав св. Семена на землю» [5, с. 266].

Суголосна інформація прочитується і серед згадуваних фольклорно-етнографічних матеріалів Митрофана Дикарива: «На Семена не видно горобців, хоч би один де був — як у воду попадають. Про горобців кажуть бо зна що, кажуть, що діяволи їх переміряють і сюди третю часть пуска, а тих собі беруть: так їх зранку й не видно.

Тут була у нас, у Тишанці, московка; так вона казала, що горобці літають ік Семену на обід» [6, с. 139].

Український літературознавець, письменник, історик, фольклорист, громадсько-політичний діяч Василь Миколайович Доманицький у своїй праці «Народній календар у Ровенським повіті, Волинської губернії. Зап. Василь Доманицький», яка побачила світ уже після смерті автора у 1912 р. на сторінках п'ятнадцятого тому «Матеріалів до української етнології» (за редакцією Володимира Гнатюка) наводить серед інших етнографічно-фольклорних матеріалів і такі, які своєрідно доповнюють ці відомості стосовно вірування про горобців: «1-го вересня — Семена. Присвяток. Робити можна. В сей день чорт міркою горобців міряє, щоб знати, скільки їх на зиму останеться (с. Япольоть)» [45, с. 78].

З приводу цього вірування про горобців Михайло Грушевський у згадуваній праці зазначає: «На Семена чорт (або сей святий, як де) міряє горобців міркою, скільки їх лишити на другий рік, а надвишку забирає — тому раптом маліє їх число. Ластівки ховаються по кирницях» [7, с. 225. Пор. також: 1, с. 69].

Олекса Воропай у згаданій праці зазначає з цього приводу: «Існувало колись вірування, що в цей день горобці злітаються в очерета і там їх чорти міряють на мірки: все, що в мірці — чортове, а поза міркою — людське. Тому, мовляв, після «Семена» горобців по селах стає менше» [11, с. 160]. Як показують дослідження, залишки такого народно-релігійного вірування про горобців збереглися у традиційній духов-

ній культурі українців і дотепер: «До Семена багато горобців, по Семена — щезали»¹¹.

Митрофан Дикарив у вказаній праці зазначає про цікавий російський звичай виганяти на осіннього Семена мух і блох: «Москалі виганяють на Семена мух і блох: так блохи так усі й очепірять ся за віник. Там якесь до ладу приказують, я його й не стулю так: «Съиводні празьник Съимьон, он к сібе гостей завьоть — і вас, мухі, і вас, блохі, к абеду завьоть». Вона, идолова Москва, якесь слово зна» [6, с. 139].

Т.А. Агапкіна і О.В. Белова згадують обряд «похорону мух» на осіннього Семена: «Перехід від літа до осені відзначався проведенням у С. д. обряду «похорону мух» (півн. і центр. області Росії): діти або дівчата клали в спеціальну «труну» (сірникову коробку, видовбану ріпу, старий лапоть і ін.) кількох мух, урочисто, під «плач», волокли їх на город, де закопували в землю зі словами: «Святей Семен, гони мухи вон». Аналогічним чином іноді ховали і тарганів. Щоб на весь рік позбутися від бліх, треба було закопати живу блоху в землю в С. д. Той же обряд міг бути приурочений до інших осінніх свят, а також до закінчення літніх польових робіт і внесення в будинок першого снопа і символізував перехід від літа до осені: чорні мухи змінювалися «білими», тобто снігом» [37, с. 611].

Зіставивши обряд виганяти мух і блох на осіннього Семена, що зафіксував Митрофан Дикарив, із обрядом «похорону мух» на осіннього Семена, що описали Т.А. Агапкіна і О.В. Белова, можна припустити, що обряд «похорону мух» на осіннього Семена, проникнувши разом з росіянами в українські землі, в умовах українських реалій, передусім традиційного побуту і духовності і під впливом цих останніх видозмінився у руслі наближення до української традиційної обрядовості, тому й у наведеній інформації Митрофана Дикарива уже нагадує давній український звичай запрошувати нечисту силу на святу вечерю.

Як показують дослідження, на Семена починаються вечорниці, які, знову ж таки, особливий свій

¹¹ Зап. 14 липня 2016 р. у с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Марчука Миколи Петровича, 1930 р. н., с. Торговиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., освіта 2 класи, колгоспник, у с. Глушків з 1950-х рр.

розвиток знайдуть у зимовому періоді, найбільше — на св. Андрія. Інформацію про початок вечорниць на Семена і пов'язані з ними вірування знаходимо у зазначеній праці Митрофана Дикарєва: «На Семена починають вечера засижувать — довго сидять. Баби шиють, дівчата зачинають на вечорниці ходять і шиють там. Як сей вечер висидиш, так тоді цілий год в вечері не дріматимеш, і весело буде, не страшно. А до сього тільки повечеряють та й годі: гасять сьвітло, сидіти не сидять» [6, с. 139].

Підтвердження цієї думки про початок вечорниць на Семена прочитується і у згаданій праці Михайла Грушевського: «Головний інтерес скуплений на відновленні сходин молодіжи і на весіллях. Відживає парубоцька громада. Починаються вечерниці (подекуди на Семена таки). Ходять старости» [7, с. 225].

Олекса Воропай у названому дослідженні своєрідно доповнює думку попередників з приводу цього періоду: «У день «Семена» кінчається «Вулиця» і починаються вечерниці.

Колись у старій Україні від цього дня ткачі встановлювали свої верстати і починали ткати килими. Бралися за роботу й усі інші сільські майстри: столярі, стельмахи, ковалі. Ввечері цього дня майстри збиралися в шинок і «засиджували вечір» з горілкою. Такі «засиджені» відбувалися цілий тиждень: від Семена до Другої Пречисти» [11, с. 160]¹².

У вказаній праці Митрофана Дикарєва знаходимо відомості, які своєрідно доповнюють інформацію попередників про народні вірування та уявлення на Семена. Ці відомості, зокрема, стосуються матримоніальних дівочих ворожінь на Семена (які, знову ж таки, знайдуть своє продовження, якщо й взагалі мало не дослівно повторюватимуться на свято Андрія): «На Семена дівчата гадають, коло дривітні, під колодою, де дрова рубають, сіють сім'я та приказують: «Сію коноплі: з ким буду брать (вибирать), з тим і вік (віку) доживать» [6, с. 39].

Висновки. Отже, як показують дослідження, на підставі викладеного та проаналізованого ма-

теріалу можна припустити, що початок передумов передріздвяно-новорічного періоду у традиційній календарній обрядовості українців припадає вже на осіннє свято Семена. На тлі передумов передріздвяно-новорічного періоду уже на це осіннє свято Семена спостерігається специфічний розвиток своєрідної народної релігійності у традиційній календарній обрядовості українців. На це вказують і таку думку підтверджують характерні для традиційного ранньозимового періоду (початку нового господарського року та ін.) народно-релігійні уявлення і вірування, зокрема, що пов'язані з погодними чи іншими (наприклад, у зв'язку з поведінкою горобців, ластівок тощо) прикметами на наступний господарський рік, прогнозами (віщуваннями) добробуту чи неврожаю. У цих традиційних у своїй основі уявленнях і віруваннях українців виразно простежується своєрідний розвиток певних народно-релігійних складових: зокрема, обожнення явищ природи тощо. Пізніше уже християнство наклало свій відбиток на ці вірування та уявлення. Християнські вірування та уявлення поєдналися з попередніми, своєрідно доповнивши, збагативши їх своїми образами, мотивами, сюжетами: Бог зсилає святого Семена на землю збирати горобців; чорт (чорти, дияволи) міряють горобців тощо. Ці народно-релігійні уявлення та вірування, як показують дослідження, збереглися у духовній традиційній культурі українців здебільшого дуже фрагментарно, очевидно, під згубним впливом політичних обставин воєнничо-атеїстичного характеру у ХХ столітті; а також, мабуть, і не без впливу міжпоколінної трансмісії та загалом глобалізаційних явищ, що спостерігається до теперішнього часу включно.

1. Петрушевич А.С. *Общерусский дневник церковных, народных, семейных праздников и хозяйственных занятий, примет и гаданий*. Львов, 1866. 100 с.
2. Сумцов Н.Θ. *Культурныя переживанія*. Киевская Старина. 1890. Томъ XXX. С. 72—87.
3. Франко І. *Народний календар*. Етнографічний Збірник. 1898. Т. V. С. 203—210.
4. Зубрицький М. *Народний календар*. Народні звичаї і повірки, прив'язані до днів у тижні і до рокових свят. *Матеріали до українсько-руської етнології*. 1900. Т. 3. С. 33—60.
5. Шухевич В. *Гуцульщина*. Четверта часть. XVII: обряди церковні. *Матеріали до українсько-руської етнології*. 1904. Т. VII. 272 с.

¹² Пор. також: «Начало посидѣлокъ, супрядокъ, засидокъ, досвѣтокъ и пр. Въ Киевѣ о тыхъ засѣдкахъ говорятъ: женить Семена. [...] Съ Семена дня обзаваются новымъ огнемъ (иногда древеснымъ, живымъ, вытертымъ из дерева). Переходъ въ новый домъ, на новоселье — счастливый. Свадебня Недѣли, съ Семена дня до Гурія (15. Ноябрь.)» [1, с. 69].

6. Дикарев М. Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волости) у Вороніжщині. *Матеріали до українсько-руської етнології*. 1905. Т. VI. С. 114—204.
7. Грушевський М. *Історія української літератури: в 6 т. 9 кн.* Київ, 1993. Т. 1. 392 с. (за виданням: Київ; Львів, 1923, 360 с.).
8. Грушевський М. *Історія релігійної думки на Україні*. Київ: Освіта, 1992. 192 с. (за виданням: Львів: З друкарні наукового товариства ім. Шевченка, 1925. 192 с.).
9. Сосенко К. *Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора*. Львів, 1928. 358 с.
10. Білецький Л. *Історія української літератури: в 2-х тт.* Авгсбург, 1947. Т. I. 328 с.
11. Воропай О. *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис*. Мюнхен: Українське видавництво, 1958. Том II. Частина IV. 290 с.
12. Онацький Є. Семена. Онацький Євген. *Українська Мала Енциклопедія: у 8 томах і 16 книгах*. Буенос-Айрес (Аргентина), 1964. Книга 13: Літери Риз-Се. С. 1715.
13. Килимник С. *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у V т.* Вінніпег; Торонто, 1963. Т. V: Осінній цикл. 288 с.
14. Курочкін О.В. *Новорічні свята українців. Традиції і сучасність*. Київ, 1978. 191 с.
15. Войтович В. *Українська міфологія*. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
16. Кутельмах К.М. Календарна обрядовість як етногенетичне джерело. *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т.* Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. Т. 2: Етнологія та мистецтвознавство. С. 473—557.
17. Кирчів Р. *Історія української фольклористики*. Львів, 2017. Т. 1. Преромантична і романтична фольклористика. 524 с.
18. *Народные звичаї и обряды с околиц над Збручем, описаны Игнатием Гальком*. Ч. 2. Львов, 1862. 57 с.
19. Козловська В. Сторінка з обсягу культів. Свячений дуб Словян-поган. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. 1928. Вип. 1. С. 95—104.
20. Круть Ю.З. *Хліборобська обрядова поезія слов'ян*. Київ, 1973. 208 с.
21. *Бойківщина: історико-етнографічне дослідження*. Ред. колегія: Ю.Г. Гошко (відповідальний редактор), П.М. Жолтовський, Р.В. Чугай, Р.Ф. Кирчів, М.І. Моздир. Київ: Наукова Думка, 1983. 304 с.
22. Міщенко М.О. *Народний календар*. Київ: Веселка, 1995. 126 с.
23. Боряк О. *Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина XIX — початок XX ст.)*. Київ: НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, 1997. 192 с.
24. Мойсей А.А. *Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини*. Чернівці: Друк-Арт, 2010. 304 с.
25. Кожолянко О.Г. *Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка*. Чернівці: Друк Арт, 2014. 608 с.
26. Стішова Н.С. *Українські календарні свята осіннього циклу*. Київ, 2017. 240 с.
27. Добровольський Вл.Н. Значення народного праздника «Свѣчи». *Этнографическое Обзорѣние. Изданіе Этнографического Отдела Императорскаго Общества Любителей Естествознанія, Антропологии и Этнографіи, состоящаго при Московскомъ университетѣ*. Годъ 12-й. Кн. XLVII. Москва, 1901. № 4. С. 35—51.
28. Чичеров В.И. *Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI—XIX веков*. Москва, 1957. 237 с.
29. Даркевич В.П. Топор как символ Перуна в древнерусском язычестве. *Советская археология*. 1961. № 4. С. 95—100.
30. Рыбаков Б.А. Календарь из земли полян. *Советская археология*. 1962. № 4. С. 66—89.
31. Рыбаков Б.А. Основные проблемы изучения славянского язычества. *Труды VII международного конгресса антропологических и этнографических наук*. Москва, 1967. Т. 8.
32. Велецкая Н.Н. О новогодних русалиях. *Славяне и Русь*. Москва, 1968. С. 394—400.
33. Богатырев П.Г. *Вопросы теории народного искусства*. Москва, 1971. 511 с.
34. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (XIX — начало XX в.)*. Москва: Наука, 1973. 351 с.
35. Велецкая Н.Н. *Языческая символика архаических ритуалов*. Москва, 1978. 240 с.
36. Матвеева Н. Солнцеворот: праздники, обычаї, предания. *Церковно народный месяцеслов*. Київ: Украинский центр духовной культуры, 1995. 240 с.
37. Агапкина Т.А., Белова О.В. Семенов день. *Славянские древности*. Т. 4. Москва: Международные отношения, 2009. С. 610—612.
38. *Національні архівні наукові фонди рукописів та фотозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України*. Ф. 15—3. Од. зб. 239—246.
39. *Державний архів Вінницької області*. Ф. 595. Од. зб. 5. Арк. 1—118.
40. *Архів Інституту народознавства НАН України*. Матеріали етнографічних експедицій МЕХП АН УРСР за 1968 р.
41. *Архів Інституту народознавства НАН України*. Матеріали етнографічних експедицій в Закарпатську область. МЕХП АН УРСР за 1977 р.
42. Шекерик-Доників Петро. *Рік у віруваннях гуцулів*. Вибрані твори. Верховина: Гуцульщина, 2009. 353 с.

43. Кожолянюк О. Вересневі народні свята на Буковині. *Народознавчі зошити*. 2015. № 1 (121). С. 121—126.
44. Радович Р. Поліський «Посвіт» (Технологічний і культурно-генетичний аспекти). *Народознавчі зошити*. 2012. № 5 (107). С. 799—817.
45. Доманицький В. Народний календар у Ровенській повіті, Волинської губернії. Зап. Василь Доманицький. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1912. Т. XV. С. 62—89.

REFERENCES

- Petrushevych, A.S. (1866). *All-Russian journal of church, family and folk holidays, household chores, omens and fortune telling*. Lvov [in Russian].
- Sumtsov, N.F. (1890). Cultural experience. *Kievskaja Starina* (Vol. XXX, pp. 72—87) [in Russian].
- Franko, I. (1898). Folk calendar. *Etnohrafichnyj Zbirnyk* (Vol. V, pp. 203—210) [in Ukrainian].
- Zubrytskyi, M. (1900). Folk calendar. Folk customs and beliefs associated with days of the week and yearly holidays. *Materialy do ukrains'ko-rus'koi etnologii* (Vol. 3, pp. 33—60) [in Ukrainian].
- Shukhevych, V. (1904). Hutsulshchyna. Fourth part. XVII: Church rituals. *Materyialy do ukrains'ko-rus'koi etnol'ogii* (Vol. VII) [in Ukrainian].
- Dykarev, M. (1905). Folk calendar of Valyky Uyezd (Borisovo Volost) in Voronezh region. In *Materyialy do ukrains'ko-rus'koi etnol'ogii* (Vol. VI, pp. 114—204) [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (1993). *History of Ukrainian literature: in 6 volumes. 9 books* (Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (1992). *History of religious thought in Ukraine*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
- Sosenko, K. (1928). *Cultural and historical image of old Ukrainian holidays of Christmas and Malanka*. Lviv [in Ukrainian].
- Biletskyi, L. (1947). *History of Ukrainian literature: in 2 volumes*. (Vol. 1). Augsburg [in Ukrainian].
- Voropai, O. (1958). *Customs of our people. Ethnographic essay* (Vol. 2, Part. 4). Munich: Ukrains'ke vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Onatskyi, Y. (1964). Semena. In Onatskyi Yevhen. *Ukrainian small encyclopedia: in 8 volumes and 16 books* (Vol. 13, p. 1715). Buenos Aires (Argentina) [in Ukrainian].
- Kylymnyk, S. (1963). Autumn cycle. In *Ukrainian year in folk customs within historical context: in 5 volumes* (Vol. 5). Winnipeg; Toronto [in Ukrainian].
- Kurochkin, O.V. (1978). *New Year's festivities of Ukrainians. Traditions and modern age*. Kyiv [in Ukrainian].
- Voitovych, V. (2002). *Ukrainian mythology*. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
- Kutel'makh, K.M. (2006). Calendar ritualism as an ethnogenetic source. In *Ethnogenesis and ethnic history of the people of the Ukrainian Carpathians: in 4 volumes* (Vol. 5, pp. 473—557). Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R. (2017). Preromantic and romantic folklore studies. In *History of Ukrainian folklore studies* (Vol. 1). Lviv [in Ukrainian].
- Galko, I. (1862). *Folk customs and rituals from the outskirts over Zbruch described by Ignatii Galko* (Vol. 2). Lviv [in Russian].
- Kozlovskaya, V. (1928). Page from the cults review. Sacred oak of Slavic pagans. In *Pervisne hromadianstvo ta joho perezhytky na Ukraini* (Issue 1, pp. 95—104) [in Ukrainian].
- Krut, Yu.Z. (1973). *Agrarian ritual poetry of Slavic people*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hoshko, Y. H. (Ed.). (1983). *Boikivshchyna: historical and ethnographic research*. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Mishchenko, M.O. (1995). *Folk calendar*. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Boriak, O. (1997). *Weaving in rituals and beliefs of Ukrainians (mid. 19th — early 20th century)*. Kyiv: NAS of Ukraine; Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology. M.T. Rilsky [in Ukrainian].
- Moisei, A.A. (2010). *Agrarian customs and rituals in folk calendar of the Eastern Romance people in Bukovyna*. Chernivtsi: Druk-Art [in Ukrainian].
- Kozholianko, O.H. (2014). *Calendar holidays and rituals of Ukrainians in Bukovyna: semantics and symbols*. Chernivtsi: Druk-Art [in Ukrainian].
- Stishova, N.S. (2017). *Ukrainian calendar holidays of autumn cycle*. Kyiv [in Ukrainian].
- Dobrovolskyi, V.N. (1901). Meaning of the folk holiday of the candle. *Jetnograficheskoe Obozhrnie. Izdanie Jetnograficheskago Otdela Imperatorskago Obshhestva Ljubitelej Estestvoznaniya, Antropologii i Jetnografii, sostojashhago pri Moskovskom universitete*, 4, 35—51 [in Russian].
- Chicherov, V.I. (1957). *Winter period of Russian folk agrarian calendar of the 16—19th centuries*. Moscow [in Russian].
- Darkevych, V.P. (1961). Axe as a symbol of Perun in Old Russian paganism. *Sovetskaja arheologija*, 4, 95—100 [in Russian].
- Rybakov, B.A. (1962). Calendar from the land of the Poles. *Sovetskaja arheologija*, 4, 66—89 [in Russian].
- Rybakov, B.A. (1967). Key issues in the study of Slavic paganism. In *Trudy VII mezhdunarodnogo kongressa antropologicheskikh i jetnograficheskikh nauk* (Vol. VIII). Moscow [in Russian].
- Veletskaya, N.N. (1968). New Year's Rusalii. In *Slavjane i Rus'* (pp. 394—400). Moscow [in Russian].
- Bogatyrev, P.G. (1971). *Issues of the theory of folk art*. Moscow [in Russian].
- Tokarev, S.A. (Ed.). (1973). *Calendar customs and rituals in foreign European countries (19th — early 20th century)*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Veletskaya, N.N. (1978). *Pagan symbols of archaic rituals*. Moscow [in Russian].

- Matveeva, N. (1995). Solstice: holidays, customs and traditions. In *Church and folk Menologion*. Kyiv: Ukrainskij centr duhovnoj kul'tury [in Russian].
- Agapkina, T.A., & Belova, O.V. (2009). St. Simeon's Day. In *Slavic antiquities: Ethno linguistic dictionary* (Vol. 4, pp. 610—612). Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya [in Russian].
- National archival scientific collections of manuscripts and audio recordings of M.T. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. F. 15—3. Od. save 239—246 [in Ukrainian].
- State archive of Vinnytsia region*. F. 595. Od. save 5. Arc. 1—118 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU (Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine)*. Materials of ethnographic expeditions from the Museum of Ethnography and Art Crafts of Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, 1968 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU (Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine)*, Materials of ethnographic expeditions in Zakarpattia region from the Museum of Ethnography and Art Crafts of Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, 1977 [in Ukrainian].
- Shekeryk-Donykiv, Petro. (2009). *A year in beliefs of Hutsuls*. Selected works. Verkhovyna: Hutsul'schyna [in Ukrainian].
- Kozholianko, O. (2015). September folk holidays in Bukovyna. *The Ethnology Notebooks*, 1 (121), 121—126 [in Ukrainian].
- Radovych, R. (2012). Polish «Posvit» (Technological and cultural-genetic aspects). *The Ethnology Notebooks*, 5 (107), 799—817 [in Ukrainian].
- Domanytskyi, V. (1912). Folk calendar in Rovno Uyezd, Volyn Guberniya. Recorded by Vasyl Domanytskyi. *Materiialy do ukrains'koi etnol'ogii*, 15, 62—89 [in Ukrainian].